

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Naš jezik

LIBRARY

AUG 15 1951

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НАШ ЈЕЗИК.

nov. serija

НОВА СЕРИЈА

Књ. II — Св. 5-6

БЕОГРАД 1951

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>Уредништво</i> : У интересу што боље књиге	151
2. <i>Св. Марковић</i> : О променљивости броја <i>два</i>	155
3. <i>М. Стевановић</i> : Значење неких стихова из Његошеве <i>Луче микроkozма</i>	162
4. <i>Б. Милановић</i> : О писању ј у промени страних именица м. рода	168
5. <i>Ј. Радуловић</i> : Једно језичко објашњење Кочићеве <i>Суданије</i>	173
6. <i>Св. Предкић</i> : Непотребни варваризми	187
7. <i>Аница Шаулић</i> : Језичко значење и пословице	196
8. Из живота речи:	
1. Значења глагола <i>масати</i>	202
2. Неколико прилога речнику нашег језика	205
9. Језичке поуке	220

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Hayatın Rüyası

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД, 1951

НЕПОТРЕБНИ ВАРВАРИЗМИ

За стране речи у српског саставу могло би се рећи оно што пословица каже о ватри и води: да су добре слуге али зли господари. Кад се употребљавају тамо где су неопходне, оне су нам добродошле; али кад преузму маха и кад се употребљавају у случајевима где имамо домаћих речи за означавање односних појмова, оне прете да нам покваре језик, и оне га заиста кваре. Понеки пут се питамо неће ли наш језик изгубити свој народни карактер због претеране употребе страних речи.

У најновије време, судећи по саставима неких писаца, рекло би се да је дошао тај тренутак. Неки данашњи писци, понајчешће критичари, стране речи употребљавају у толиком броју, да у неким реченицама оне износе и више од половине целокупног броја речи, а у целом саставу читаву осмину, и то ако се као речи рачунају и речце и свезице. Ако тако наставимо, од нашег језика остаће у таквим саставима само наша синтакса, ако ти писци некако не нађу начина да и њој смрсе конце. А можда би тако у своје списе унели више склада него мешајући стране речи са српском синтаксом.

Питање употребе страних речи расправљено је одавно. У многим стилистикама речено је када смеју да се употребе, али тим нашим писцима изгледа да ово није довољно. Или сматрају да за њих та правила не вреде?

Знамо да има свега два случаја када се страна реч сме употребити:

прво, када она уствари и није више страна, јер је постала саставни део нашег речника (кревет, боја, чаршав, чарапа итд.);

друго, кад се не може заменити домаћом речју, какав случај имамо с речима: *гимназија*, *универзитет*, *униформа* и све већим бројем речи из науке, технике и спорта.

Овим случајевима могао би се додати још један који нас овде нарочито занима. Има страних речи узетих за појмове за које имамо и наше речи, али се обим њиховог значења не поклапа са значењем односних страних речи, тако да би наша реч значила само један део онога што страна реч значи. У таквим случајевима писац може да употреби страну реч ако му је цело њено значење потребно; међутим, ако је за његову мисао довољно и делимично значење стране речи које се може исказати домаћом речју — онда опет ову ваља употребити. Ниже ћемо се поново вратити на овај случај.

Свака употреба страних реча преко означених граница претставља варваризам. Стране речи, и кад су неизбежне, претстављају нешто туђе међу српским речима, те их треба избегавати и из естетских разлога. Страна реч, даље, може бити непозната већини или бар великом броју читалаца — нарочито данас када се њихов круг оволико проширио — те отежава разумевање састава. Они писци који данас употребљавају непотребне стране речи не воде рачуна ни о једном од ова два разлога. Њима се састав искићен страним речима, ваљда, чини отменији, а мало им је стало до тога да што већи број читалаца њихов састав разуме.

Није лако наћи објашњење овој појави. А можда би се могла наслутити три објашњења.

Прво би било: да писац не зна да у нашем језику постоји реч истог значења.

Други случај био би: да писац зна да постоји и наша реч за исти појам, али му страна изгледа лепша, звучнија,

Трећи случај наговештен је горе: страна реч има значење шире него што га она у страном језику има.

Трећи случај наговештен је горе: страна реч има значење које у целини нема ниједна наша реч.

Да прегледамо сва три случаја.

Први случај, кад писац не зна да постоји наша реч истог значења као страна, биће вероватно редак. Човек који

пише стекао је свакако већ доста богат речник свога језика. Али то ипак не искључује могућност да он неке појмове стиче тек преко страног језика, а не труди се да за њих нађе одговарајуће српске речи.

Други случај, кад писац зна да постоји наша реч, али му се страна чини лепша или боља, обухвата можда четири петине страних речи које се данас употребљавају. Чини ми се да су, као што сам рекао, критичари највише склони да ове речи што више нагомилавају у својим саставима. Један део тих страних речи спада у усвојене стручне изразе, те ће састав бити јаснији ако се употреби страна реч, иако се многи од стручних израза могу изразити и нашом речју. Ако ова последња за стручњака, у нашем случају књижевног теоретичара, није истог значења са страном речју, требало би да има на уму да много зависи и од навике. Кад наш израз употребимо неколико пута у значењу у коме смо дотле употребљавали страни, навићи ћемо се на њега и моћи ћемо бити и без стране речи.

У овим примерима покушаћемо да откријемо шта се њима мислило рећи.

„Два велика романа ... окренута су својом тематиком у даљу прошлост”. Тематика доскора није постојала у нашем језику; као именица не постоји ни у француском, ни у немачком, ни у руском речнику. Значи да је можда у Совјетском Савезу направљена у новије време ако смо је оданде примили. Нама није потребна, јер се место ње може тако исто добро употребити наша реч предмет.

„Његове медитације ... хоће да се занесу и вечно непромењивим категоријама идеалистичке филозофије и фатализмом”. Изузев медитације, о којој ће бити говора ниже, остале речи спадају у стручне термине. Оне, међутим, доказују да употреба стране стручне речи не може реченици дати смисао који она ни са српским речима не би имала.

„... писац који је врло много у *контемплацијама*”. Примећемо и овде означену страну реч као стручни термин, иако она то није увек. Ова реч, међутим, у првом реду значи исто што и наше *пажљиво посматрање*, па тек у другом

реду *размишљање*. Могла се, дакле, заменити једном од две српске речи, према пишчевој мисли.

Реч *евоцирати* ушла је већ у нашу књижевнотеориску терминологију, иако се може врло лепо заменити нашим речима: *догарати*, *оживити*, *изазвати* (као што се каже и у фотографији за изазивање слика на филму) или неком сличном речју. Само, разуме се, не сме се уместо ње употребити реч *ревоцирати*, која значи супротно и која је двапут употребљена у истом чланку:

„Н. Н. је у својим хроникама показао велику уметничку способност у *ревоцирању* прошлости”.

„Он може мајсторском уметничком *пластиком* да *ревоцира оријентални амбијент*”. Да ли се уместо *пластика* није могла употребити реч *живо*ст — или нека слична? *Оријентални* се могло заменити речју *истогњазки*, а и реч *амбијент* се такође могла заменити, макар описно.

Против страних речи — стручних термина, као што су: *реалист*, *варијације*, *анализирати* (може: *разгланити*), *мотив* (може: *предмет*), *импресионистички*, *атмосфера*, *апстрактан* и сличних не може се ништа рећи, јер их сваки образованији човек зна, иако би се понекад могле заменити нашим речима.

Поред оваквих стручних термина употребљене су друге стране речи које не спадају међу ове, и уместо којих се могла употребити, без икакве штете по јасност, наша реч која значи исто што и дотична страна. Ево неколико таквих речи из истог чланка:

бестијални егоизам, *медитација*, *проблематизан*, *менталитет*, *изолован*, *најинтимније*, *рељефно*, *психа*, *монструозан*, *манифестација*, *бизаран*, *прецизан*, *артистички*, *лежерно*, *квалитети*, *имагинација*, *интениције*, *деформисан*, *реноме*, *револт* и друге.

Све те речи могле су бити замењене нашим речима у истом значењу:

животињска себизност, *размишљање*, *сумњив*, *душевно стање*, *усамљен*, *најинтимније*, *живо* (*сликовито*), *душа*, *зудовишан*, *испољаванье* (*израз* и *сл.*), *зудан* (*необизан*), *таган* (*оштар*, *јасан* и *сл.*), *уметнички*, *олако*, *својства* (*вр-*

лине), машта (уобразиља), намере, унакажен, углед (глас, слава), тобуна (узбуна).

Понеке од тих страних речи биле би с коришћу замењене нашом речју ужега значења, које је одређеније од ширег, страног. То је у вези с трећим случајем, о коме ће се говорити ниже.

Овде ваља само поставити питање: зашто су употребљене набројене стране речи кад за означавање истих појмова имамо домаће. Не може се лако наћи одговор. Једино остаје објашњење да су се писцу учиниле лепше или звучније од наших.

У ред ових речи иду и: *морбидан, флуидан, студиозно, ингениозно, принципијелан, минуциозан, контемплација, медитација, манифестовати, интенције, инкомпатибилан* и друге, употребљене у саставима који су дали повод овом чланку.

Од њих неке имају исто значење као и наше одговарајуће речи, али им писци који их употребљавају свакако додају још покоје значење које се чини да недостаје нашим речима. Тако, *флуидан* на француском (*fluide*) значи исто што и наше *теган*; *студиозан* значи онај који воли да учи, који се удубљује у ствари; *манифестовати* значи *испољити*; *интенција* — *намера*, жеља да се нешто учини; *принципијелан* је начињено од немачке речи *prinzipiell*, а значи *нагелан*.

Поред тих речи с једним значењем, имамо страних речи са више значења за које немамо у нашем језику једну реч за сва значења. Страно значење је у том случају шире од нашег. Ако је писцу потребно цело страно значење да би изразио своју мисао, не остаје му ништа друго него да употреби страну реч, било то коме право или не. Срећом, ти ће случајеви бити изванредно ретки, и писац ће с мало труда моћи скоро увек да рапчлањавањем своје мисли утврди којом нашом речју ће то страно значење моћи да изрази. Да разгледамо неколико таквих страних речи употребљених у чланцима који су дали повод овом чланку.

Наводићемо редом реченице или саме речи.

„У Н. Н. имамо, и поред *минуциозности у раду*, плодног писца”. *Минуциозан* значи: 1) *који се бави ситницама*;

2) *ситнигарски, цепидлагки*. Значење не мора, дакле, бити похвално за писца о коме се пише. А да ли су се сва та својства хтела приписати писцу о коме се пише? Свакако не, пошто је састав за њега похвалан. Онда би писац чланка своју мисао јасније изразио нашим изразом — *до ситница брижљив у раду*, и српски читалац имао би одмах јасну претставу о приказаном писцу. Према овоме изгледа да се речи *минуциозност* даје и значење које она у језику из кога је узета нема.

„... не расипа узалуд нити лежерно своју мисао”. *Лежеран* има много значења (у једном француско - немачком речнику осам), али је писац чланка с том речју био у срећном положају, јер она и код нас има сва та значења, те се и поред њиховог великог броја поклапа с нашом речју *олако*, тако да страна реч није морала да се употреби.

Демонстрирати значи: 1) *доказати, показати*; 2) у анатомији, физици итд. *практично објаснити*; 3) као и код нас — *изводити демонстрације*, на што ће већина читалаца у први мах и помислити. Реч се могла превести или нашом речју *приказати* или неком јачом од ове.

Проблематизан значи: 1) *неизвестан*; 2) *споран*; 3) *двосмислен*. Писцу свакако нису била потребна сва три значења, те би с ј е д н и м одређеним значењем цела мисао била потпуније исказана.

Именица проблематика, данас тако често употребљавана са својом сестром *тематиком*, у немачком постоји са значењем *Fragwürdigkeit, Ungelöstheit*. Код нас би се могла без штете заменити речима: *питања, скуп питања*, или некако слично.

Тематика такође не постоји као именица ни у немачком, ни француском ни руском речнику, него само као придев у музици за *тематски*.

Медитација значи *размишљање, пажљиво посматрање, побожно размишљање*. Значења су врло блиска, а последње је најчешће. Ако је писац хтео њега да нагласи или да их све обухвати, *и м а о* је разлог да употреби ту реч; ако је мислио само на *размишљање*, довољна је и наша реч.

Сугестивна изрека спадала би у исти ред, јер за речи *сугестија*, *сугестиван* и *сугерирати* немамо речи које би обухватиле цело њихово значење, али се за свако од њихових значења може наћи наша реч: за *сугестиван* овде — *убедљив*, за *сугестију* има значење: *потстицај*, *навођење на нешто*, или *слично*; *сугерирати* значи: *дати идеју*, *шанути да угини*, *наложити*, *навести на* — поред других значења. Пошто се реч често употребљава и за оно што она ни у ком случају не значи, боље је избежавати је и дати потребно значење нашем речју.

У изразу *суптилно психолошки анализирано*, реч *суптилан* по речницима значи: 1) *фин*, *танан*, *нежан*, *ситан*; 2) *продоран*, *оштар*; 3) *изванредно вешт*; 4) *цепидлазки*, *ситнигарски*; 5) *лукав*, *препреден*. Ако су била потребна сва та значења, реч се могла употребити, иако би добар део био обухваћен нашим речју *оштроуман*.

Израз *унутрашњи рудименти његове психе* не види се јасно шта треба да значи, те нећемо улазити у његово рашчлањавање.

У реченици „*закорагују на ширу друштвену платформу*” реч *платформа* по француском речнику значи: 1) *раван кров*; 2) *део трамваја или омнибуса где путници стоје*. У енглеском језику та реч значи још: *перон на железничкој станици*, *заравњено место за топ*, *говорничка трибина* и, отуда — *програм који говорник излаже с ње*. Пошто сва та разноврсна значења писцу нису могла бити потребна, могао је боље да се изрази нашим речју са је д н и м значењем.

На једном месту имамо реч *штимунг*. Колико Срба знају шта она значи?

У изразу *на терену Босне*, као и у другом чланку истог писца „*на терену издавачке активности*”, имамо израз који се данас много употребљава у канцелариском језику да означи послове изван канцеларије. *Терен* значи *земљиште*, те се та реч могла изразити речима: *у области Босне*, или *просто у Босни*, а у другом случају изразом *на пољу издавачке* итд., или и још *простије*.

Реч *егоцентризан*, свакако позната малом броју читалаца, употребљена је више пута; *егоцентрично* *сладо-*

страшће се можда могло простије изразити без те стране речи.

У чланку другог критичара имамо ову реченицу:

„Развијајући широко свој *активитет*, Н. Н. је после рата свој *поливалентни таленат манифестовао* у више области књижевног стварања”. Не би ли српском читаоцу било јасније да су употребљене српске речи *рад*, *многоструки*, *дар*, *испољио*?

Даље имамо:

„... осмишљен једном *сублимном функцијом*, одређен је *интенцијама писца*”. Шта треба та гомила страних речи да значи — писац није рекао.

„... духовит облик критике извесних *негативности* и на тој *линији* он је крцат *материјалом* који је *пластично*, на основу праве *реалистичке опсервације* итд.”

„... у знаку *афирмирања позитивних* људских вредности...”

„Њихов хумор је људски *интониран*.”

Овакав стил потсећа на начин изражавања Молијерових прециоза.

Све што је наведено само је један део страних речи у два чланка, али је и то довољно да покаже како данас пишу баш они чија је дужност да такве појаве осуде код писаца о којима пишу.

Поред раније наведених објашњења ове појаве, можда би се могло наћи још једно. Као што је Г. Крклец навео за песнике, може се наслутити и за прозне писце да своје саставе шаљу у штампарију без последњег, строгог прегледа, чија би једна тачка морала бити и брисање излишних страних речи. Да је такав преглед вршен, не би код једног писца била објављена и оваква места:

„*њен животворан дах*”;

„Н. Н. као писац уме да свирепост прикаже у *његовим* злим и дивљачким манифестацијама и да *га* изрази и у *поступцима* деце;

мимогред тога итд.

Ако је нашим писцима, у првом реду критичарима, стало не само да *пишу* него и да *покажу* како треба

писати, онда су у првом реду дужни да престану са злоупотребом страних речи. Замена стране речи нашом неће увек бити лака, али се баш ту књижевницима отвара широко поље рада да стекну заслуге за наш језик. Ако не могу одмах да нађу тачан израз за страну реч, нека испитају сва њена значења и виде које је потребно за израз њине мисли, па нека за то значење нађу српску реч. Каткад ће то чинити додајући значењима наше речи и нова значења. То је обичан пут богаћења језика, и од њихове вештине зависиће да ли ће та нова значења бити примљена. Ако то буде случај, они ће моћи с поносом да кажу: „У огромној згради нашег језика једна опека је моја.”

Св. Предић